

Чорна М. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Висвітлено сутність поняття "культурологічний підхід" і досліджено його значення в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Ключові слова: культура, культурологічний підхід, професійна підготовка фахівців.

Раскрыто суть понятия "культурологический подход" и его значение для процесса профессиональной подготовки будущих специалистов сферы туризма.

Ключевые слова: культура, культурологический подход, профессиональная подготовка специалистов.

The essence of concept "culturalological approach" is defined and its role in the process of professional training of future tourism experts is determined.

Key words: culture, culturalological approach, professional training of future experts.

Освіта – це процес навчання й виховання, під час якого відбувається трансляція культурних форм поведінки й діяльності, сталих форм суспільного життя, тобто під час здобуття освіти людина засвоює культурні цінності, що мають історичне значення для розвитку цивілізації та є потужним чинником розвитку самої особистості.

Зміст освіти не є чимось незмінним. На ньому позначаються особливості конкретно-історичного типу культури епохи, пріоритети суспільства, особливості пізнавальної та творчої діяльності людини.

У вищій школі освіта є засобом отримання спеціальності, що є необхідною умовою професійного життя. Мета професійної освіти – підготувати людину до професійної діяльності в певній галузі виробництва. В. Слассьонін наголошував на необхідності збагачення змісту професійної освіти культурним надбанням людства, що є упорядкованою сукупністю загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій професійної діяльності. Натомість сучасні глобалізаційні процеси в суспільстві на тлі поширення масової культури, завдяки якій емоційність переважає над розумом, ситуативне знання – над логічним, поведінкові навички – над інтелектуально усвідомленою поведінкою, призвели до зміни мислення і системи цінностей, стали причиною відходу професійного життя від культури.

Мета статті – дослідити сутність поняття "культурологічний підхід" і з'ясувати його значення в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Культура відноситься до фундаментальних понять у сучасній науці про суспільство. Дослідники, що присвятили увагу критичному оглядові концепцій та визначень поняття "культура", відзначили великий і постійно зростаючий інтерес до нього. Так, якщо з кінця XIX ст. по 1919 р. було дано лише 7 визначень культури, то з 1920 по 1950 рр. у різних авторів вже нараховували 17 визначень. Пізніше дослідниками було подано більше 400 визначень, що засвідчує глибину і невимірність цього феномену людського буття. Культура стала об'єктом вивчення філософів, соціологів, аксіологів, істориків, культурологів, етнографів, а відтак і педагогів.

Усі підходи до трактування зазначеного феномена філософи (П. Гуревич, В. Сильвестров та інші) поділяють на а) *філософсько-антропологічні*, в основі яких лежить антитеза "людське, культурне" і "природне, дике", відтак перехід до культури передбачає пошук в людській сутності того, що не міститься в ній як тваринній істоті – людськості; б) *філософсько-історичні*, або *діяльнісні*, прибічники яких розглядають культуру як синонім інтелектуального, морального, естетичного, розумового вдосконалення людини під час її історичної еволюції, що пов'язано з матеріальною або духовною, інтелектуальною діяльністю людини, та в) *соціологічні*, що визначають культуру як провідний чинник організації та розвитку суспільства, яка охоплює всі сфери людської діяльності, у тому числі виховання й освіти.

Ось декілька визначень культури, характерні для соціологічної концепції її розуміння у філософії. Культура – це:

– організована система, що спрямовує соціальні дії особистості, має регулятивну силу та впливає на всі соціальні процеси (Т. Парсонс) ;

– міцні вірування, цінності й норми поведінки, котрі організують соціальні зв'язки і роблять можливою загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Бекет).

Соціологічні концепції культури представлені в працях М. Вебера ("Повна добірка з соціальної і наукової історії"), П. Сорокіна ("Соціальна і культурна динаміка"), Т. Адорно ("Авторитарна особистість", "Негативна діалектика", "Призми. Критика культури та суспільства" "Негативна діалектика"), Г. Маркузе ("Одномірний людина", "Есе про визволення", "Ідеї до критичної теорії суспільства") та інших. При цьому в одних випадках культуру розглядають як певну цілісність (В. Біблер, П. Сорокін, О. Якуба та ін.), а в інших – визначають елементи, які її утворюють. Так, окремі соціологи до критеріїв культури відносять такі її складові:

– знання, вірування, мистецтво, моральність, закони, звичаї, звички, засвоєні людиною як членом суспільства (Е. Тейлор);

– винахід речей, суспільних процесів, ідей, звичаїв і цінностей, що успадковуються (Б. Малиновський) ;

– інституційну, трудову і нормативну, художню та науково-технічну (А. Мельніков);

– матеріальну (знаряддя праці, техніка, культура праці, матеріальні цінності) й духовну (духовні цінності і їх "оречевлення", духовна діяльність, морально-етична культура) (Е. Баллер, С. Косолапов.);

– сукупність цінностей, уявлень про світ і правил поведінки, спільних для членів суспільства – людей, пов'язаних певним способом життя (Н. Смелзер);

– мову, вірування, естетичні смаки, знання, професійну майстерність і різноманітні звичаї (А. Радкліф Браун) тощо.

Розгалужена і багатоманітна репрезентація в науковому просторі феномена “культура” засвідчує його багатоаспектність, багатофункціональність, а відтак і важковимірюваність.

Філософи, соціологи, культурологи одноставні в думці про те, що особливістю людської діяльності є її свідоме цілеспрямовання, тобто передбачення кінцевого результату: виготовлення речей, породження думки, винайдення способу дії, отримання освіти, професії тощо для задоволення певних потреб. У кожному дію, в усі свої творіння людина вкладає певний смисл, тобто визначає їхнє призначення, роль. Доречно тут згадати ще одне визначення культури: “Культура ґрунтується на смислах, що формуються та репрезентуються символічно за допомогою мови” [4, с. 23], тобто культура – це світ смислів, що є метою і результатом творчої активності людини. Відтак, цілеспрямована діяльність людини є культурно доцільною.

За даними науковців (К. Іванова, В. Лихвар, Є. Подольська), смисли діяльності людини представлено в культурі трьома основними видами: знаннями, цінностями, регулятивами [8, с. 24].

Знання констатують якісь особливі властивості об'єктів, що можуть задовольнити потреби людини, тобто засвідчують цінність об'єкта для людини. Здатність визначати цінність об'єктів пов'язана з існуванням уявлення про те, яким має бути об'єкт, щоб максимально повно задовольнити потреби людини. За зауваженням О. Сінкевич, таке уявлення виступає не в образі конкретного предмета, що повинен задовольнити певну потребу, а в ідеальній формі плану, моделі, наміру, проекту [9, с. 52]. Такі уявні ідеали і є еталонами цінності. Знання про такі ідеали формує і передає оточуюча культура: національна, професійна, сімейна тощо. Відтак доречно процитувати ще одне визначення: “Культура є не що інше, як реалізація ідеально-ціннісної мети, переселення цінностей зі світу належного у світ суцільний” [10].

Сучасна наукова література характеризується різноманітністю поглядів на розуміння цінностей. Ціннісне ставлення людини до світу і до себе приводить до ціннісних орієнтацій особистості. З усіх цінностей та ідеалів людина відбирає для себе те, що відповідає її уподобанням, сформованим упродовж виховання, навчання, набуття життєвого досвіду. Індивід не є абсолютно вільним у виборі свого ідеалу, а послуговується існуючим полем вибору, окресленим існуючими регулятивами. Це той аспект культури, що виражається в поняттях “правила”, “вимоги”, “норми”, “еталон”, “стереотип”, “традиція” тощо.

Отже, вважаємо, що рівень культури особистості можна визначати по тому, наскільки добре засвоєно інформацію (знання) про ідеальні властивості та призначення оточуючих предметів та явищ (ціннісні орієнтири) та опановано способами взаємодії з ними (регулятиви) і виражається в емоціях, волі, рішучості, цілепокладанні, ідеалотворчості.

Знання, ціннісні орієнтири та регулятиви зберігаються та передаються за допомогою природних та штучних мов і різноманітних знакових систем, опанування якими є засобом засвоєння відповідної культури.

На протилегу традиційному поділу культури на матеріальну та духовну, О. Сінкевич запропонувала іншу – морфологічну модель культури, компонентами якої є *культура пізнання та відображення світу, культура соціальної організації й регуляції, кумулятивно-трансляційна культура* [9, с. 76-95], тобто виокремлення структурних частин цілого було здійснено на основі визначення певних типів суб'єкт-об'єктних зв'язків. Отже, запропонована модель доповнює й розширює традиційне уявлення про структуру культури з урахуванням сучасних процесів, що відбуваються в суспільстві.

За запропонованою морфологічною моделлю [9], *культура пізнання та відображення світу* містить науку, релігію, мистецтво, що репрезентує не лише накопичення знання, інформації в різних формах, а й еволюцію їх через пошук істини, формування системи ідеалів і норм, тобто системи цінностей. Наука, релігія та мистецтво доповнюють одне одного, поглиблюючи та збагачуючи знання про світ та його розуміння.

До *культури соціальної організації та регуляції в праці* О. Сінкевич було віднесено мораль, право, політику та ідеологію. Так, мораль було визначено як “сукупність правил, норм, принципів поведінки, яка визначає ставлення людини до самої себе, іншого, суспільства, світу в цілому, апелює до голосу сумління, впорядковує людську поведінку відносно одвічних цінностей добра і зла” [9, с. 82]. Моральна компетентність виявляється в суспільній діяльності, у тому числі й професійно зорієнтованій, та ставленні людини до самої себе, інших, до суспільства та світу в цілому.

Багато уваги в описі морфологічної моделі культури було приділено *кумулятивно-трансляційній її сфері*, специфіка існування якої обумовлена сучасними способами функціонування інформації в соціокультурному просторі за допомогою нових засобів її трансляції. На думку сучасних дослідників (Л. Сандюк, О. Сулим, С. Симоненко та ін.), накопичення (кумуляція), трансформація (обробка), трансляція (передача) інформації в людському суспільстві є особливим, потужним чинником розвитку культури [7, с. 208], а за даними канадського дослідника М. Маклюєна, сучасний її етап завдяки аудіовізуальним, комп'ютерним, телевізійним засобам формує в людини специфічний тип світобачення і світорозуміння, що характеризується розвитком “однорозумності” у все більших масштабах, “формує стандарти мислення й почуття” [2]. Відтак, величезний потік інформації, можливості негайного її отримання потребують адекватних орієнтирів у інформаційному хаосі для створення нової картини світу

Отже, наука отримала інструментарій, що дозволяє виявити рівень цивілізованості або нецивілізованості членів певної групи, особливості стану їх ціннісних орієнтацій та пріоритетів, що може бути корисним для розбудови ефективної системи управління, зокрема виявлення мотивації, налагодження продуктивної комунікації та взаємодії у колективі, а також оцінювання стану та прогнозування антропоцентричних умов економіч-

ного зростання і розвитку підприємства. Таке методологічне знання вважаємо за доцільне використовувати й під час встановлення загальнокультурної компетентності майбутніх менеджерів туризму.

Відтак, залучення особистості до культури – одне з актуальних завдань суспільства, виконати яке покликана освіта.

Загальновідомо, що освіта та виховання є найважливішими формами накопичення та трансляції надбань культури, які в кожній національній культурі мають свою специфіку. Ще наприкінці XIX ст. відомий французький філософ і соціолог Е. Дюркгейм наголошував, що головною функцією освіти є передача цінностей домінуючої культури. Ідеться про цінності культури в широкому їх розумінні – наукові знання, професійні навички й досвід, досягнення в мистецтві, моральні норми і правила, стандарти і традиції соціальної поведінки тощо.

На думку соціолога О. Сінкевич, у професійній сфері культури людина виявляє себе як носій певних соціальних ролей у певних соціальних групах, представники яких пов’язані між собою формальними, функціональними відносинами. Така спеціалізована культура не має яскраво вираженого національного забарвлення і є більш космополітичною, оскільки передбачає широкі розгалужені взаємозв’язки між носіями різних культур задля створення умов для обміну ідеями і досягненнями, творчої співпраці [9, с. 76]. Отже, професійна освіта втрачає функцію формування національної самосвідомості.

Цю ж думку поділяють культурологи В. Багацький, Л. Кормич, які зазначали, що освіта і культура в сучасному житті далеко відійшли одне від одного, оскільки освіта стала провідною умовою не національного, а професійного життя. На їхню думку, глибокі негативні зміни в суспільстві спричинені саме цим чинником. Суть цих змін – у поширенні масової культури через величезну кількість і різноманітність засобів масової інформації, провідним з яких є телебачення, що поступово стало генератором естетичних стандартів суспільства споживання, основним засобом формування масової культури.

Натомість, вважаємо, що сучасна людина не може розвиватися лише у національних межах, адже велика кількість держав співпрацює в умовах економічної інтеграції, завдяки чому розвивається й культурний обмін, що надає можливість розуміти й сприймати культурні особливості одного народу іншим, запобігати проблемам і конфліктам на шляху до порозуміння між людьми і державами. Це слід особливо враховувати фахівцям у галузі туризму, яким доводиться працювати з представниками країн різних культурних орієнтацій. Відтак для нашого дослідження інтерес складає і культура ділового спілкування.

Фахівець з крос-культурних досліджень Р. Льюїс дослідив особливості ділових культур провідних країн світу з усіх континентів і визначив три типи культури ділового спілкування, притаманні різним народам світу: моноактивну, що орієнтує на чітке планування професійної діяльності; поліактивну, що дозволяє одночасно виконувати декілька важливих справ; реактивну, пріоритетами якої є збереження поваги та уникнення конфліктів [3]. Існування різних типів культур часто призводить до певних труднощів у діловому спілкуванні з представниками інших країн. Відтак запропонована класифікація, що урахує реакцію та можливі варіанти поведінки людей у різних ситуаціях ділової співпраці важлива для керівництва багатонаціональними колективами, ведення переговорів, підписання угод і загалом для формування успішної співпраці, у тому числі й у галузі туризму.

Залучаючи молодь до суспільних культурних цінностей та ідеалів, освіта сприяє підтримувannya соціального порядку, а забезпечуючи втілення в життя нових технологій, наукового переосмислення існуючого знання, сприяє соціальним змінам, розвитку суспільства, тобто освіта виконує функцію агента моральної регуляції, сприяючи інтеграції суспільства. І якщо загальноосвітній рівень людини передбачає лише носія культури, що використовує та зберігає надбання культури, то професійна освіта, збагачуючи людину фундаментальними та прикладними знаннями, а також необхідними трудовими навичками, готує майбутнього фахівця до інтеграції в певну професійну сферу культури. Відтак на професійно активну особистість покладається відповідальність за творення культури, і сам фахівець повинен стати її творцем.

Діюча система професійної освіти, користуючись традиційними методами, що склалися впродовж багатьох віків, потребує модернізації для опанування нової інтелектуальної продукції, формування спеціалізованої культури професіонала. Про це йдеться й у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, де проголошується необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості й конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних та соціокультурних умовах задля інтеграції в європейський та світовий освітній простір.

Слід зазначити, що відповідні демократичні зміни вже відбулися в освіті в 90-і рр. XX ст., що нормативно закріплено в Законах “Про освіту” та “Про вищу освіту”. Натомість метою осучаснення професійної освіти повинна стати орієнтація на постмодерну культуру як цілісний феномен для того, щоб визначити принципи, зміст і методи підготовки майбутніх суб’єктів підприємницької діяльності, у тому числі й менеджерів туризму, адже зміст освіти завжди трансформується відповідно до змін в аксіологічній та науковій парадигмах конкретної епохи. Це потребує визначення поняття “осучаснення”, або “модернізація”.

У науково-довідковій літературі “модернізація” трактується як “... результат творчої діяльності, направленої на розробку, створення і розповсюдження нового вигляду виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм тощо” [6, с. 80]; “один із змістовних аспектів концепції індустріалізації, а саме – теоретична модель семантичних і аксіологічних трансформацій свідомості й культури в контексті становлення індустріального суспільства” [5, с. 435], тобто модернізація розглядається як якісний перехід об’єкта з одного стану в інший. Доповнюючи це визначення, Ю. Карпова зазначає, що модернізація – це “прогресивний результат творчої діяльності, який знаходить широке застосування і приводить до значних змін в життєдіяльності людини, суспільства, природи” [1, с. 95].

У вітчизняній науковій літературі модернізацію розглядають як процес і як результат, в основі яких – творча інноваційна діяльність, нововведення.

Так, узагальнюючи інноваційні сценарії освіти у вищій школі, Є. Подольська зазначала, що передусім інновації пов'язані із внесенням змін у цілі, зміст, методи і технології, форми організації і систему управління; у стилі педагогічної діяльності та організації навчально-пізнавального процесу; систему контролю і оцінки рівня освіти; систему фінансування; навчально-методичне забезпечення; систему виховної роботи; навчальний план і навчальні програми; діяльність викладача і студента і ґрунтуються на таких принципах, як: взаємозв'язок науки і практики в процесі підготовки спеціалістів; наступність між рівнями освіти, культуротворчість і висока корпоративність випускників університету; інтелігентність і висока духовність університетського життя незалежно від політичних та економічних умов у країні [8, с. 230-238].

Світ сьогодні розвивається у напрямі створення міжнародного освітнього простору задля чого розробляється глобальна стратегія освіти людини незалежно від місця її проживання, запроваджуються світові стандарти, тому поняття “модернізація” за своїм значенням зближається з терміном “глобалізація”, у чому окремі дослідники соціокультурних явищ убачають елементи культурної колонізації, оскільки відбувається поширення норм і стереотипів однієї культури на простір іншої [4, с. 323].

Задля усунення негативних наслідків модернізації освіти в психолого-педагогічній науці почали розробляти ідеї креативного навчання, що передбачає індивідуально-орієнтовану роботу педагога з учнями (А. Комбе, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). Наукове обґрунтування сутності креативності було здійснено психологами (Д. Векслер, Дж. Гілфорд, Р. Кеттел, А. Маслоу, К. Тейлор, Е. Торренс та ін.); наукові дослідження, присвячені формуванню креативності проводили відомі педагоги (Н. Мойсеюк, Л. Романишина, Т. Сидорчук, С. Сисоєва, М. Сметанський, Л. Тарасенко, І. Шахіна, В. Шинкаренко та ін.), при цьому креативна педагогічна діяльність розглядалася як творчий підхід до вирішення проблем педагогічного процесу, упродовж якого інтереси й цінності особистості є домінуючим компонентом організації та сенсу навчальної діяльності. На думку педагога А. Морозова, таке навчання має персональний характер і ураховує індивідуально-психологічні особливості учнів, передбачає створення умов для самопізнання і підтримки унікального розвитку кожного. Креативний підхід до навчальної проблеми передбачає не розв'язання готових дидактичних задач, а генерацію, творче формулювання й розробку ідей, задумів та проектів у навчальному процесі, що значно підвищує не лише рівень загального розвитку світоглядної культури, а й удосконалює такі особливості психічного складу особистості, як пам'ять, мислення, сприйняття, вміння володіти власними емоціями; сприяє розвитку характеру, темпераменту, формує внутрішню відповідальність за свою роботу і самоконтроль (О. Ярошинська), що конче необхідно справжньому професіоналу.

Таким чином, у сучасному світі спостерігається надмірна прагматизація людської діяльності, прив'язка її до кон'юнктури ринка, що суттєво підвищує небезпеку відходу професійного життя від культури і, як наслідок, загострення конфліктних ситуацій у суспільстві.

Отже, суттєво підвищуються вимоги до професійної підготовки фахівців задля можливості впливати на соціально-економічну ситуацію. Натомість професійна освіта переважно зорієнтована на вимоги ринка і не занадто переймається гуманістичними проблемами суспільства. Відтак запровадження культурологічного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців, що орієнтує на прищеплення цінностей громадянського суспільства і вільної, творчої особистості, є передумовою модернізації вищої освіти в Україні.

Література:

1. Карпова Ю. А. Инновации, интеллект, образование / Ю. А. Карпова. – М., 1998. – С. 95.
2. Козлова Н. Н. Критика концепции “массовой культуры” Маршалла Маклюэна: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. философ. наук. / Н. Н. Козлова. – М., 1976. – 24 с.
3. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию; пер. с англ. / Р. Д. Льюис. 2-е изд. – М.: Дело, 2001. – 448 с.
4. Матвеева Л. Л. Культурология: Курс лекций: навч. посібник / Л. Л. Матвеева. – К.: Либідь, 2005. – 512 с.
5. Можейко М. А. Концепция модернизации: новейший философский словарь. / сост. А. А. Грицанов. / М. А. Можейко. – Минск, 1998. – 896 с.
6. Научно-технический прогресс / словарь./ сост. В. Г. Горохов, В. Ф. Халипов. – М., 1987. – 366 с.
7. Основы культурологии: навч. посібник. / Л. О. Сандюк, Н. В. Щубелка, М. Ф. Шмиголь, О. В. Сулим, С. П. Симоненко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
8. Подольська Є. А. Культурология: навч. посібник: Вид. 2-ге, пер. та доп. Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Иванова. – К.: Центр навчальної літератури. – 2005. – 392 с.
9. Сінькевич О. Б. Основы культурологии: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Б. Сінькевич. – К.: Дім “Ін Юре”; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 312 с.
10. Хоруженко К. М. Культурология: энциклопедический словарь. / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.